

29. Українська нація і етнічні меншини: перспективи інтеграції в громадянське суспільство та майбутнє Східної Європи: Збірник матеріалів до Міжнародного симпозиуму. – К., 1994; Диалог украинской и русской культур в Украине: Материалы III Международной научно-практической конференции (12-13 ноября 1998 г., г. Киев). – К., 1999.
30. Етноси України, 1917-1941: Наук.-допом. бібліогр. покажчик / Уклад.: Н.А.Дехтярова, Є.Г.Кузнецова, Н.Македон. – К., 1997; Історія інтелігенції Української РСР. 1917-1990: Наук.-допом.бібліогр.покажчик / Упоряд.: Л.Ю.Ступак, З.Х.Мусіна. – К., 1991; Українська радянська культура за 40 років (1917-1957): Бібліогр. покажчик літератури. Вип. 2 / Упоряд.: М.І.Багрич, М.Р.Зайчик, О.О.Майборода та ін. – Харків, 1957.
31. Скрипник М.О. Національне питання: Статті і промови: У 2 т. – Харків, 1929.

Summary

The author of the article analyses historical studies which light up national cultural processes in Soviet Ukraine in 20-30es of XX century. The author pointed out few groups of scientific literature related to outlined problematics and described each of them, marking features and informative saturation of each of them.

Л. І. Шаповал

ТЕОРЕТИЧНІ І ФАКТОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Неп, судячи з аналізу сучасної історичної літератури, є інтегральним науково-теоретичним поняттям та поліаспектним історичним явищем. Радянська історіографія, як свідчать сучасні історіографічні дослідження [1], віддавала перевагу висвітленню переваг продподатку над продрозкладкою, з'ясуванню соціалістичної перебудови селянських господарств. Автор даної наукової розвідки ставить за мету: дослідити монографічні праці, дисертаційні дослідження, статті у наукових збірниках, матеріали конференцій для виокремлення теоретичних та фактологічних засад розвитку сучасної української історіографії.

Сучасним історичним дослідженням притаманні два теоретико-методологічні підходи, які стали основними для переважної більшості праць. По-перше, історики розглядають неп як предмет історичного дослідження, відтак у формулюваннях наукових тем зустрічаємо визначення “неп в Україні”, а тлумачення порядку «Україна в умовах непу» перетворює його в пасивний об'єкт вивчення. За таким принципом виконані монографічні дослідження С. Кульчицького, які виявилися першою спробою переосмислення сутнісних ознак та функціональних завдань нового економічного курсу більшовиків [2]. Вчений показав трансформацію економічної політики, застосувавши своєрідну парадигму переходу «від „воєнного комунізму” до непу” і „від непу до „воєнного комунізму”» [3, с. 23–26]. Науковою проблемою постало з'ясування перспектив непу, а тематичними пріоритетами – ключові складові самої економічної політики більшовиків початку 1920-х рр. (відродження кооперації та її стратегічні завдання, денационалізація промисловості, хлібозаготівельна криза). Особливості „згорання” цієї політики висвітлені в монографії вченого, яка стосувалася політико-економічних обставин застосування сталінської тактики і стратегії „великого перелому” [4]. У монографії С. Кульчицького „УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.)”, яка вийшла друком у 1995 р., була запропонована „спроба побудови концептуальних засад реальної історії”, відтак з'явилися такі проблемно-тематичні пріоритети дослідження: запровадження непу, «неп як результат переходу від концепції „світової революції” до концепції „капіталістичного оточення”», „місцевий господарський оборот”, система „державного капіталізму”, зміст „кооперативного соціалізму”, неп у „командних висотах народного господарства”, завершення непу [2]. Вперше розглянуто питання про тактику і стратегію нової політики в контексті політичного розвитку країни і радянської держави.

В історико-економічній літературі середини 90-х рр. ХХ ст. [5] лише підкреслювалися проблеми діяльності акціонерних товариств і організаційно-господарські форми підприємництва, обставини „ринкової системи”, товарно-грошових відносин, але необхідно відзначити пасивне ставлення економістів в Україні до непівської проблематики, яку досліджують переважно історики. Так, діяльності промислових товариств періоду непу в Україні присвячена дисертація В. Гринчуцького [6]. Взаємодію планової та ринкової економіки в умовах непу досліджував Е. Лортикян [7]. У них неп розглядається з точки зору теорії та історії економічної думки, розвитку її конкретних складових: ринку, державного регулювання, трестованої промисловості з госпрозрахунковими принципами функціонування.

Упродовж першої половини 1990-х рр. були захищені дисертації, автори яких вивчали здійснення нової економічної політики в Україні, тобто обрали її об'єктом вивчення. Так, І. Каспрук поставив за мету „комплексно вивчити і узагальнити досвід проведення непу на Україні в 1921–1923 рр.”, тому визначив такі аспекти: обставини запровадження непу, особливості його законодавчого оформлення, „сутнісні риси” і „генезис”, форми, методи і засоби проведення, успіхи і недоліки функціонування „непівської господарської моделі”, здійснення ринкових відносин та „соціальний вектор непу” [8]. Назви розділів відтворюють бажання і наміри автора показати багатовекторність непу, хоча не всі завдання вдалося повною мірою виконати. О. Бакуменко, вивчаючи особливості здійснення нової економічної політики, обмежився такими її проблемами: розробка концепції нового курсу на початку 1920-х рр., проведення непу в аграрному секторі економіки, „неп у промисловості, роль ринкових відносин у соціально-економічному процесі” [9]. Праці дослідників стосувалися соціально-політичного аспекту непу, мали елементи марксистської методології..

Пріоритетною для сучасної історичної науки в Україні, враховуючи кількість праць та їх тематичне розмаїття, залишається аграрна проблематика. У 1990 р., коли історики переймалися з'ясуванням „білих плям” історії, вийшла класична для радянської історіографії монографія С. Ляха про особливості найманої праці в сільському господарстві періоду непу, яка висвітлювала широке коло соціальних питань: регулювання найму робочої сили, охорона праці наймитів у селянських та колективних господарствах, трудові відносини тощо [10]. Відомим дослідником селянського господарства України періоду „воєнного комунізму” та непу є В. Калініченко. Він одним із перших в українській історіографії звернув увагу на соціально-економічні зрушення в сільському господарстві, які сталися внаслідок запровадження непу. Застосувавши методи історико-економічних і статистичних досліджень, вчений показав становище селянських господарств напередодні „переходу Радянської держави до непу” та протягом його здійснення [11].

На початку ХХІ ст. історіографія непу поповнилася працями О. Ганжі, В. Лазуренка, Г. Капустян, Ю. Котляра, С. Корновенка [12], які присвятили монографічні дослідження винятково проблемам селянства, розвитку сільського господарства періоду непу. Вони мають спільні і відмінні риси. Якщо О. Ганжа лише торкається податкової політики, виокремивши проблему в спеціальний параграф, то монографія С. Корновенка і В. Лазуренка стосується суто особливостей податкової політики в українському селі. Між тим, у їх працях недостатньо представлена російська історіографія непу, яка теоретично і фактологічно торкається соціально-економічної ситуації в Україні 20-х рр. О. Ганжа розглядала особливості економічної політики в контексті становлення тоталітарного режиму. Два розділи її праці присвячені участі партійних, радянських і громадських організацій села в утвердженні тоталітарного режиму, а також організаційним формам селянського руху опору [12]. У зв'язку з цим її тематична спрямованість перегукується з монографією Г. Капустян. Зокрема, дослідниця виокремила розділи про діяльність партійних осередків, сільських рад, КНС та форми і методи активного протесту селян [12]. Ю. Котляр розглядає законодавче оформлення непу в сільському господарстві, особливості переходу від „воєнного комунізму” до нового курсу, розвиток селянських господарств у 1923–1926 рр., становище національних меншин, діяльність радянських і громадських організацій на селі, антибільшовицький повстанський рух селян та економічні форми протесту [12]. Неоднозначний вплив непу на заможних селян показав В. Лазуренко [13], зосередивши увагу на взаєминах держави і селянства. Узагальнюючим дослідженням особливостей непу в українському селі стала колективна робота співробітників Інституту історії України НАНУ [14]. До неї ввійшли тематичні розділи про теоретичні аспекти нового економічного курсу: розвиток кооперації, функціонування сільської номенклатури, діяльність профспілок та молодіжних організацій, комітетів незаможних селян.

Самостійний напрямок науково-історичних досліджень становлять праці про формування кооперативного руху в Україні періоду непу. Організаційні форми кооперації селян є предметом низки дисертаційних досліджень. В історіографії аграрних відносин фактично виник окремий проблемно-тематичний напрямок. Першою історико-теоретичною працею про сільськогосподарську кооперацію виявилася дисертація О. Атоян, яка виклала власне бачення теорії та історії кооперації періоду непу, частково спираючись на концепцію О. Чаянова, [15]. У 1993 р. була опублікована монографія Л. Нізової про діяльність промислової кооперації, а в наступному році захищена докторська дисертація А. Морозова про кредитну сільськогосподарську кооперацію [15]. Дисертація І. Прокопенко висвітлює історію сільськогосподарської кооперації [16]. У зазначених працях висвітлювались переважно особливості організаційних форм кооперації, її внутрішня діяльність. Формування української селянської кооперації показав В. Марочко, виокремивши історико-теоретичні та фактологічні аспекти трьох основних видів кооперації – споживчої, сільськогосподарської, кредитної [16]. На початку ХХІ ст. з'явилися дисертаційні дослідження І. Фаренія, В. Мазура [17], які вивчали специфіку кооперативного руху, у тому числі національних меншин. У 2001 р. відбулася перша в Україні науково-практична конференція з історичних і теоретичних проблем розвитку кооперативного руху [18, с. 67–73]. Взагалі історіографія історії кооперації в Україні налічує десятки монографій, близько двох десятків дисертаційних праць, понад сотню науково-тематичних статей, лівова доля яких

припадає на соціально-економічну проблематику саме непу. Зокрема, на сторінках тематичного збірника наукових праць „Український селянин”, заснованого Інститутом історії України НАНУ та Черкаським державним університетом імені Богдана Хмельницького, постійно з’являються статті про історико-теоретичні проблеми розвитку селянської кооперації, авторами яких є: А. Морозов, І. Фареній, А. Тростогон, Г. Волошкевич, М. Аліман, С. Биченко, Є. Костик [19]. Історіографічний аспект історії кооперації в Україні висвітлюють монографії В. Половця і І. Фаренія [20].

Вивчення історичних і теоретичних проблем соціально-економічного розвитку українського селянства 20-х рр. XX сторіччя, судячи з історіографічного аналізу літератури, відбувається у декількох напрямках. Можна виокремити два пріоритетних: дослідження суспільно-політичних відносин в аграрному секторі, а також з’ясування конкретних проблем, які мають безпосереднє відношення до організаційно-виробничих форм життєдіяльності селянських господарств. Соціально-політичний аспект непу розглядається в контексті загально-історичного процесу, створення і діяльності громадсько-політичних організацій на селі, соціально-демографічних змін у складі самого селянства, становлення тоталітарного режиму, повстанського руху опору в українському селі та політичних репресій. За такого проблемно-тематичного спрямування значно зменшилася серед дослідників та необгрунтована ідеалізація нового економічного курсу, яка спостерігається в деяких працях і художньо-публіцистичній літературі.

Суспільно-політичні відносини в українському селі 1920-х рр. також досліджували А. Каденюк, О. Довбня [21], дисертаційні роботи яких віддзеркалювали до певної міри історико-партійний підхід. Взаємини влади і селянства знаходимо в працях Ю. Котляра, Г. Капустян [12], а також у дисертаційних роботах Л. Турчиної, В. Ченцова, М. Шитюка, М. Дорошка, Л. Непіпенко, О. Трубенко, Б. Хорошуна, Л. Яковлевої [22], які, руйнуючи стереотипи про „непівську золоту добу”, показали особливості функціонування адміністративно-командної системи, наслідки і завдання масового політичного терору, ментальність і політичну культуру партійно-радянської номенклатури. Характерне для радянської історіографії трактування діяльності громадських організацій як форпостів диктатури пролетаріату набуло в сучасних історичних дослідженнях дещо інших характеристик – утвердження тоталітарного режиму та комуністичної ідеології. На таких теоретико-методологічних засадах написана ґрунтовна монографія О. Мовчан про діяльність профспілок у 20-ті рр. XX ст. [23]. В історичній науці спостерігається тенденція висвітлення взаємин держави і суспільства, влади і громадсько-політичних організацій, у контексті лібералізації економічного життя і формування елементів плюралізму. Поступово стає пріоритетною тема повстанського руху селян. Саме проблемам повстанського руху на Правобережжі та Півдні України присвячені дисертаційні роботи С. Боган і П. Стегнія [24]. Висвітлюючи організаційні форми повстанського руху, історики намагаються пролонгувати ідею української революції, яку захищали селяни та українські політичні партії, підкреслюючи фактор їхнього впливу на запровадження непу. Національно-культурні аспекти модернізованого курсу більшовиків знаходимо в колективній праці з питань українізації [25]. Новітньою є дисертація Ю. Волосника, автор якої простежив діяльність міських рад України по здійсненню нового курсу [26].

Соціально-економічна проблематика розвитку українського села періоду непу вирізняється від суспільно-політичної її багатоплановим висвітленням. Не заперечуючи характеру взаємин влади і селянства, історики аналізують їх сутнісні ознаки, зосереджуючись на політико-економічних та організаційно-господарських питаннях. Так, Н. Романець простежила „динаміку зрушень у соціальній структурі і психології селянства” напередодні масової колективізації, а В. Саричев окреслив інше коло питань: фактори трансформації аграрного курсу держави, штучне розшарування селянства за політичними та майновими ознаками, здійснення хлібозаготівель 1927–1929 рр., рух опору селян „воєнно-комуністичним” методам хлібозаготівель та форми пасивного протесту [27]. Особливості аграрних відносин в українському селі 20-х рр. намагалися з’ясувати Л. Скотнікова і В. Смирнов [28], які поєднали три аспекти: аграрну політику держави, соціально-економічний розвиток селянства і суспільно-політичні відносини. До них можна долучити дисертацію В. Сергєєва про діяльність у 1921–1927 рр. Наркомзему [28]. Політику державних хлібозаготівель у 1926–1930 рр. дослідив П. Слотюк, зосереджуючись на особливостях регулювання хлібного ринку і виникненні кризи хлібозаготівель [29]. Помітно, що історики вивчають політику хлібозаготівель державних та кооперативних організацій, однак уникають дослідження самого хлібного ринку, його структури, джерел наповнення. Джерелознавчий аспект соціально-економічної типології селян застосував Ю. Святець [30]. Низка дисертаційних праць, захищених протягом 2001–2005 рр., стосувалася земельного питання в Кримській АРСР 20-х рр., еволюції трудових відносин на селі в роки непу, чисельності, структури і становища селянства Лівобережної України [31].

Соціальні відносини в суспільстві „непівської доби” також стали предметом історичних досліджень в Україні 90-х рр. XX – на початку XXI століть. Стабілізуючі чинники „суспільного спокою” початку 20-х рр. виокремлював Б. Андрусишин, а В. Олійник звернув увагу на діяльність „самоврядних форм соціальної взаємодопомоги українського селянства”, якими виявилися селянські товариства взаємодопомоги (СТВ) [32, с. 48]. Новий тематичний напрямок започаткував В. Шарпаций, висвітлюючи формування системи соціального забезпечення в УСРР початкового етапу непу, та

І. Іщенко, пишучи про подолання соціальних аномалій [33]. Соціальне становище міського населення показала Н. Коцур, а неоднозначні соціально-демографічні процеси в містах дослідив Д. Гринь [33]. Вони фактично започаткували дослідження соціальної історії.

Формування ринкових відносин інституту підприємництва, функціонування торгівлі також нині належать до пріоритетних тем непівської проблематики. На необхідність їх дослідження звертав увагу, зокрема Б. Кругляк [34]. Форми та принципи соціального захисту робітників приватних підприємств в УСРР 20-х рр. стали предметом монографічного дослідження М. Олійника [35]. Ґрунтовна монографія О. Сушка про особливості становлення і функціонування приватного підприємництва у 1921–1928 рр. розкриває такі проблеми: приватний капітал і радянський політичний режим, формування системи приватної торгівлі і приватного підприємництва в промисловості, організаційно-господарські форми підприємництва сільського населення [36]. Розвиток приватної торгівлі та особливості її державного регулювання досліджував В. Лантух, а приватнопідприємницька діяльність „нової буржуазії” в Україні тривалий час вивчалася Ю. Волосником [37]. Перелік проблем, яких він торкнувся, дає підстави говорити про історико-економічне дослідження кредитно-фінансової сфери та формування там підприємницьких форм. Класичні ринкові відносини означеного періоду були предметом системного дослідження А. Диланяна [38]. Проблемно-тематичний блок суто „непівської економіки” активно розробляє О. Пиріг, яка зосередилася у своїх дослідженнях на структурних складових ринку. Однак вона не вивчає особливостей його формування у сільському господарстві [39]. Особливості державного регулювання споживчого ринку висвітлювала К. Лобач, а роль кооперації в його формуванні показав В. Марочко [40].

Отже, в українській історичній науці, починаючи з 1991 р., нова економічна політика була і залишається універсальною категорією дослідження соціально-економічних явищ та багатоплановою проблемою, своєрідним хронометром всіляких подій, які відбувалися протягом 1920-х рр.. Зазначимо, що в сучасних історіографічних працях з історії непу українськими істориками підкреслюється недостатнє висвітлення „непівської структури ринку”, „здійснення грошової реформи”, „формування фінансово-грошової системи”, діяльності банківських установ, кредитної і податкової політики. Це слід мати на увазі майбутнім дослідникам непу.

Джерела та література

1. Колесник В.Ф., Коцур В.П., Коцур Г.Г. Історіографія нової економічної політики в Українській СРР. – К., 2002; Коцур В.П. Соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920–1930-х рр.: історіографія: Автореф. дис... докт. істор. наук. – К., 1999; Коцур Г.Г. Неп в Україні: історіографія: Автореф. дис... канд. істор. наук. – К., 2001.
2. Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. – К., 1995; Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). – К., 1999.
3. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). – К., 1996.
4. Кульчицький С.В. Ціна „великого перелому”. – К., 1991.
5. Дослідження з історії економічної думки в Україні (кінець XIX–XX ст.). – К., 1996.
6. Гринчуцький В.І. Промислові трести України у роки непу (1921–1929 рр.): Автореф. дис... докт. економ. наук. – К., 1998.
7. Лортикян Э.Л. История государственного и рыночного регулирования экономики Украины. – Харьков, 1995.
8. Каспрук І.І. Неп на Україні у 1921–1923 рр. (історико-політичний аналіз): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1994.
9. Бакуменко О.П. Здійснення непу на Україні (соціально-політичні аспекти проблеми): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1992.
10. Лях С.Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу. – К., 1990.
11. Калініченко В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929). – Х., 1991; Калініченко В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Х., 1997.
12. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.) – К., 2000; Капустян Г.Т. Дві „правди” або українське село в двадцять років двадцятого століття. – Кременчук, 2003; Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921–1929 рр.). – Одеса, 2004; Корновенко С.В., Лазаренко В.М. Село. Хліб. Гроші: Податкова політика радянської влади в українському селі у період непу. – Черкаси, 2004.
13. Лазаренко В.М. Заможне селянство України в умовах непу. – Черкаси, 2003.
14. Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921–1928 рр.). – К., 2000.
15. Атоян О.Н. Сельскохозяйственная кооперация Украины периода нэпа: проблемы теории, политики, истории в литературе 20-х – начала 30-х гг.: Автореф. дис... канд. ист. наук. – К., 1990; Прокопенко І.П. Сільськогосподарська кооперація у суспільно-політичному житті України (1880 – початок 30-х рр. XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1992; Нізова Л.В. Промислова кооперація Радянської України в добу непу. – К., 2003; Морозов А.Г. Кредитна сільськогосподарська кооперація УСРР в роки непу: Автореф. дис... докт. іст. наук: 07.00.01. – К., 1994.
16. Марочко В.І. Українська селянська кооперація (історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.)). – К., 1995.

17. Фареній І.А. Український кооперативний рух у період 1917–1920 рр. (Історичний аспект): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Черкаси, 1999; Мазур В.М. Кооперативний рух у національних районах УСРР (1921–1929 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2000.
18. Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України ХХІ сторіччя: Зб. наук. праць учасників конф.: Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 26–27 червня 2001 р., – К., 2001.
19. Морозов А.Г. Суспільно-політичні обставини діяльності селянських кооперативних організацій у добу непу // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. – Вип. 8. – Черкаси, 2004; Фареній І.А. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.). – Черкаси, 2003; Тростогон А.М. Сільськогосподарська кооперація в Україні в 20-х рр. ХХ ст.: історіографічний аспект // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. – Вип. 7. – Черкаси, 2003; Волошкевич Г.А. Споживча кооперація в УСРР на останньому етапі НЕПу (1927–1929 рр.) // Український селянин: Зб. наук. праць. – Вип. 6. – Черкаси, 2002; Аріман М.В. Основоположники селянської кооперації // Український селянин. Зб. наук. праць. – Вип. 6. – Черкаси, 2002; Биченко С.М. Спеціалізована сільськогосподарська кооперація – важливий фактор підвищення ефективності селянських господарств у добу непу // Український селянин. Зб. наук. праць. – Вип. 8. – Черкаси, 2004; Костик Є.П. Кооперативне видавництво “Книгоспілка” та українське село у 1920-х рр. // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. – Вип. 8. – Черкаси, 2004.
20. Половець В.М. Історія кооперації Лівобережної України. – Чернігів, 2002; Фареній І.А. Українське селянство та національні тенденції у кооперативному русі на початку ХХ ст. // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. – Вип. 7. – Черкаси, 2003.
21. Каденюк А.С. Социально-политические отношения в аграрном секторе Украины в 20-е – 90-е годы: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1991; Довбня О.М. Суспільно-політичні фактори змін у складі селянства УСРР 1927–1932 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2003.
22. Турчина Л.В. М. Хвильовий в громадському житті України (20-ті – початок 1930-х рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запоріж. держ. техніч. ун-т. – Запоріжжя, 1999; Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті рр.: Автореф. дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. – Д., 2000; Шитюк М.М. Масові репресії на Півдні УСРР в 20-ті – на поч. 50-х рр.: Автореф. дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. – К., 2001; Дорошко М.С. Партийно-радянська номенклатура УСРР у 20–30-ті рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. – К., 2004; Непіпенко Л.П. Політична культура Радянської України періоду непу: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2000; Трубенюк О.М. Матеріально-економічне становище та умови праці робітників України (др. пол. 1920 – поч. 1930-х рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2001; Хорошун Б.І. Продовольча політика в Україні в 1920–1930-х рр.: Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. – К., 1999; Яковлева Л.М. Документальні джерела про діяльність Раднаркому України в період непу (1921–1927): Дис... канд. іст. наук: 07.00.09. – К., 1994.
23. Мовчан О.М. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.). – К., 2004.
24. Боган С.М. Повстанський рух в Одеській губернії у 1920–1923 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Одеса, 2004; Стегній П.А. Селянські повстання в Правобережній частині УСРР у 1921–1923 рр. (на матеріалах петлюрівського руху): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Кременчук, 2000.
25. “Українізація” 1920–30-х рр.: передумови, здобутки, уроки. Колективна монографія / За ред. В.А. Смолія. – К., 2003.
26. Волосник Ю.П. Діяльність міських рад України по здійсненню нової економічної політики у 1921–1928 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Запоріжжя, 1993.
27. Романець Н.Р. Селянство і Радянська влада у 1928–1933 рр.: проблеми взаємовідносин (на матеріалах Дніпропетр. області): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Дніпропетровськ, 1995; Саричев В.І. Селянство і Радянська влада в 1925–1928 рр.: проблема взаємовідносин (за матеріалами Півдня України): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Дніпропетровськ, 2000.
28. Скотнікова Л.С. Аграрні відносини в українському селі у 20–30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2000; Сергєєв В.В. Діяльність Наркомзему України в 1921–1927 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Запоріжжя, 1993.
29. Слотюк П.В. Державна хлібозаготівельна політика на Україні в 1926–1929 рр. (історико-економічний аспект): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. – К., 1992.
30. Святець Ю.А. Вибіркові переписи селянських господарств 1920-х рр. як джерело з історії // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. – Вип. 6. – Черкаси, 2002.
31. Маковський В.В. Земельне питання в Кримській АРСР і практика його вирішення в 1920-х рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Запоріжжя, 2001; Десятніков О.В. Еволюція трудових відносин на селі в добу НЕПу. Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Черкаси, 2005.; Леха Л.Б. Зміни чисельності структури і становища селянства Лівобережної України в 1928–1933 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00. – Харків, 2002; Корновенко С.В. Податкова політика Радянської влади в українському селі у відбудовний період (1921–1925 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Донецьк, 2000.
32. Андрусишин Б.І. У пошуках соціальної рівноваги. Нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917–1920 рр. – К., 1995.
33. Шарплатий В.Г. Формування системи соціального забезпечення в УСРР (1919–1922 рр.): Організаційна структура та функції. – К., 2004; Іщенко І.В. Державна політика у сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921–1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Д., 2003; Коцур Н.І. Соціальне становище міського населення України в умовах непу (1921–1929 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1997; Гринь Д.К. Соціально-демографічні процеси в містах України (1920–1930-ті рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Ч., 2000.

34. Кругляк Б.А. Методологічні аспекти вивчення історії непу в Україні і проблеми розбудови ринкового господарства незалежної держави // Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки та перспективи. Мат-ли Всеукр. наук. конф., Харків, 15–17 листопада 1995 р. – Харків, 1995.
35. Олійник М.М. Діяльність приватних виробництв України та створення і удосконалення системи соціального захисту працюючих на них в 1921–1929 рр. – Х., 1998.
36. Сушко О.О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921–1928): історико-теоретичний аспект. – К., 2003.
37. Лантух В.В. Становление и развитие торговли на Украине в 1922–1932 годах. – Х., 1992; Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу. – Харків, 2002.
38. Диланян А.А. Ринкові відносини в теорії і практиці більшовицької партії в умовах непу: Автореф. дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01. – К., 1992.
39. Пиріг О.А. Неп: більшовицька політика імпровізації. – К., 2001.
40. Лобач К.В. Історичний досвід регулювання споживчого ринку України в період непу: (Історико-економічний аспект): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1994; Марочко В.І. Українська селянська кооперація (історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.)). – К., 1995.

Summary

The article deals with the theoretical foundations of the development of modern Ukrainian historiography of the New Economic Policy. The author distinguishes the principle priorities and problematic trends of modern investigations of the NEP, and analyzes the current theoretical and methodological approaches, which the Ukrainian historians undertake in their studies of the New Economic policy.

О. С. Ядловська

НІМЕЦЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ЗА ПУБЛІКАЦІЯМИ 20-х рр. XX ст.

Історіографія з'ясовує, як історична наука за певних часів відігравала в суспільстві роль постачальника соціально-історичної інформації, необхідної для життєдіяльності, збагачувала його досвідом історії, виконувала свою культурно-перетворювальну функцію. У цьому контексті буде корисним дослідження досвіду публікацій 20-х рр. XX ст., періоду, коли відбувався перехід до жорсткого тоталітарного режиму. У радянській історіографії вказаного періоду слід виділити 20-ті рр., коли ідеологічний тиск не був таким сильним і переважна більшість публікацій носила об'єктивний характер. Проблематика українсько-німецьких відносин в історичних працях охоплювала питання Брест-Литовського мирного договору, боротьби проти австро-німецької окупації, повстання німців-колоністів проти більшовицького режиму, а також становище німецького населення в перші роки радянської влади. Характеристика цих проблем в історіографічному аспекті буде подана в нашій праці.

Для сучасників, і особливо нащадків, Брестський мир – одна з найбільш трагічних сторінок нашої держави. На момент підписання договору становище в Україні і на міжнародній арені було надзвичайно складним. Події розгорталися дуже швидко і “примушували” політиків “рятувати становище”. Звичайно, за таких обставин перспективи тих чи інших рішень у реальності давали зовсім протилежні результати. Тому й оцінювати однозначно події того часу неможливо. Хоча темі Брестського миру присвячено багато книг, брошур, статей, його історія з плином часу знову стає предметом дослідження. Природно, що вона залишається актуальною до нашого часу. Детальний аналіз висвітлення вказаної теми в історичній та методичній літературі 20–30-х рр. подає І. Терлецька. На її думку, істориками того часу був накопичений фактичний матеріал, сформульовані та розроблені основні положення концепції історії Брестського миру, на окремі сторони якого існували різні погляди. В силу історичних обставин не отримало належного висвітлення питання ставлення різних партій та політичних сил до Брестського мирного договору і становища Німеччини в цей період [1, с. 13].

Нетрадиційно для радянської історіографії аналізує Брест-Литовський договір Є. Тарле в працях “Європа в епоху імперіалізму” [2] та “Криза Німеччини (від Версальського миру до наших днів)” [3]. Автор переконливо показує мізерність тих поставок, які Німеччина отримала з України, та аргументовано доводить, що ця угода мала негативний вплив на можливе укладення миру між Німеччиною та Антантою.

Вже в 20-ті рр. з'явилися перші праці, присвячені боротьбі українського народу проти австро-німецького окупаційного режиму. Переважно це публікації в журналі “Літопис революції”, в яких висвітлювалися особливості окупації в регіонах України, подавалась оцінка українсько-німецьких відносин різними верствами населення. На цих дослідженнях ще не позначився ідеологічний диктат, однак вони відзначалися вузькою джерельною базою та описовим характером подій.